NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
MAY 2021

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA: PAMPIRI YA I
SETSWANA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: 2½ diura | Maduo: 100

ELA TLHOKO

1. Pampiri e, e na le ditsebe di le 9. Tsweetswee, netefatsa gore pampiri ya gago e feleletse.

2. Pampiri e, e na le dikarolo di le NNE:

   KAROLO A – Tekatlhaloganyo
   KAROLO B – Tshosobanyo
   KAROLO C – Maboko
   KAROLO D – Thutapuo le melawana ya tiriso

   Araba dipotso tsotlhe.

3. Araba dipotso tsotlhe ka Setswana, mme o dirise mopeleto le mareo a a kannweng ke lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

4. Botswerere mo kwalong, peong ya mabaka le mo thulaganyong ya dintlha, di tlaa go tswela molemo.

5. Botlhaswa le mokwalo o o sa buisegeng di tlaa go jela maduo.

IEB Copyright © 2021

KAROLO A TEKATLHALOGANYO

POTSO 1

Buisa tema e e latelang mme morago o arabe dipotso tsotlhe.

Mokatisi wa Banyana-Banyana o dirile bontle

Go tswa bogologolo kgwele ya dinao e ne e itsege e le selo sa borre. Ka dingwaga tsa bo1950 go ne go se ope yo o neng a ka akanya fa bomme ba ka iphitlhela ba tshameka kgwele ya dinao le go itirela botshelo ka yona. Mo ngwageng wa 2018 fa o ya bokhutlong mme Desiree Ellis o itlhomile kwa pele mo kgweleng ya dinao jaaka mokatisi wa mosadi wa ngwaga.

Desiree Ellis o tshamikile kgwele ya dinao mo dingwageng tsa gagwe tsa boša. O tshameketse setlhopha sa Spurs sa basadi. Mme Ellis ke mongwe wa ba ba simolotseng setlhopha sa kgwele ya dinao sa naga ya Aforikaborwa se se bidiwang Banyana-Banyana. Fa setlhopha se simolola o ne a nna mothusa-mokatisi.

Ellis o golotse kwa Salt River ka dingwaga tsa bo1970. Mme wa ga Ellis o bidiwa Natalie rre wa gagwe yo o tlhokafetseng ka 1989 o ne a bidiwa Ernest. Desiree o ne a nna nako e ntsi le nkoko wa gagwe ka gore batsadi ba gagwe ba ne ba dira. Ka dinako tse a neng a gola ka tsona go ne go se na ditlhopha tsa kgwele ya dinao tsa bomme, ka jalo o ne a tshameka kgwele ya dinao le bontsalae ba basimane. Fa a ne a tswa sekolong o ne a apola diaparo tsa sekolo, a latlhela kgetse ya dibuka kwa, mme a taboga a ya go tshameka kgwele ya dinao le balekane ba gagwe. Rraagwe o ne a sa rate thata fa a tshameka kgwele ya dinao, segolo thata ka a ne a senya ditlhako tsa sekolo ka go raga kgwele. Go le gantsi rraagwe o ne a mo tshosetsa ka gore o tla ya sekolong a sa rwala ditlhako fa a ka di senya.

Fa a ntse a gola Ellis o ne a bona setlhopha sa kgwele ya dinao sa basadi se se neng se bidiwa Athlone Celtic – ya nna sona setlhopha sa ntlha sa basadi se a se tshameketseng. Pelo ya gagwe ya tlala ka boitumelo ka mmatla sa gagwe a ne a se bone. Morago a bona tiro mo marekisetsong a nama a go tlhakanya dinatifisa nama kwa Lansdowne. Fa a le koo, a kopana le setlhopha sa kgwele ya dinao sa basadi sa Spurs. Ka gotwe o mpotse tsa kwa ke tswang, tsa kwa ke yang ga ke di itse, ga diragala gore e re nako nngwe a ikopile kwa tirong go ya mafelong a beke, koloi e ba neng ba tsamaya ka yona ya robega, mme a palelwa ke go boela tirong ka nako e e dumalanweng. Fa a goroga morago ga tiragalo eo, kwa tirong ba ne ba tenegile thata, mme ba mo koba.

IEB Copyright © 2021

Lerato la ga Desiree mo kgweleng ya dinao la seka la fokotsega, a tswelela a bo a iphitlhela a le mothusa moporesidente wa mokgatlho wa kgwele ya bomme ya dinao ya porofense ya bophirima *(Western Province Women's Football Association)* go tswa ka 1994 go fitlha ka 1995. Morago o ne a nna mogokaganyi wa tsa metshameko *(PRO)* wa lona lekgotla leo go tswa ka 1996 go fitlha ka 1997. Mme Ellis o kile a dira gape e le Letona la motlobo wa dibuka *(Chief Librarian)* kwa lekalaneng la go tsaya ditshwantsho la Touchline ka ngwaga wa 2001.

Mme Ellis o ne a sa ikobonye fa go tla kwa go tsa boditšhabatšhaba. O ne a ya ditekeletsong tsa go tshamekela setlhopha sa bomme sa setšhaba, a bo a nna mongwe wa ba ntlha go tshameka motshameko wa basadi wa boditšhabatšhaba kgatlhanong le naga ya Swaziland. Ka nako eo o ne a le dingwaga di le 30, mme ba ne ba fenya setlhopha sa Swaziland ka dino di le 14 – 0. Morago ga latela metshameko e mengwe ya boditšhabatšhaba. Ka ngwaga wa 1995 fa ba ne ba ipatlhela phatlha ya sejana sa lefatshe ba ne ba fenya mafatshe a tshwana le Zimbabwe, Zambia le Angola. Ba ne ba fenngwa fela ke naga ya Nigeria e e neng ya ba fenya ka dino di le 11 -2.

Ka ngwaga wa 2000, Aforikaborwa e ne e tshwere sejana sa bomme sa kgwele ya dinao sa Aforika. Ka nako eo, Ellis e ne e le mokapoteni wa setlhopha sa naga ya Aforikaborwa. Mmogo le Mercy Akide le Florence Omagbeni ba ne ba tlhophiwa go nna batshameki ba bomme ba ba tlhwatlhwa ka yone ngwaga ya 2000. Ena o ne a itlhoma kwa pele ka go fiwa tlotla ya selefera ya sekgele sa boporesidente ba tsa metshameko (Presidential Sports Award). Ka ngwaga wa 2002 Setlhopha sa naga ya Aforikaborwa se ne sa fenya sejana sa COSAFA fa se ne se eteletswepele ke Desiree Ellis. Mo metshamekong e le 32 e a e tshamekileng o fentse e le 23 ya yona, a latlhegelwa ke e le supa mme a lekanya dino mo metshamekong e mebedi. O ne a tlogela go tshameka kgwele ya dinao ka ngwaga wa 2002 fa a ne a le dingwaga di le 38.

Morago o ne a nna mokatisi yo mogolo wa setlhopha sa naga sa Banyana-Banyana. E rile ngwaga ya 2018 e fela mme Desiree Ellis a tlhophiwa jaaka Mokatisi wa mosadi wa ngwaga.

[Motswedi: <www.news24.co.za>]

1.1 Bogologolo kgwele ya dinao e ne e itsege jang? (1)

1.2 Ke mang yo o nnileng mokatisi wa mosadi wa kgwele ya dinao ka ngwaga ya 2018? (1)

IEB Copyright © 2021

1.3 Ke setlhopha sefe se e rileng se simolola Desiree a nna mothusa-mokatisi wa sona? (1)

1.4 Ke eng fa Desiree a ne a nna le nkokoagwe nako e ntsi? (2)

1.5 A o dumelana le gore kgwele ya dinao ga e a siamela basadi jaaka bangwe ba akanya? Ee/Nnyaa? Tshegetsa karabo ya gago ka ntlha e le nngwe. (2)

1.6 Ke eng fa Desiree a ne a latlhela kgetse ya dibuka kwa fa sekolo se tswa? (2)

1.7 Ke ka ntlha ya eng fa rraagwe Desiree a ne a sa rate fa Desiree a tshameka kgwele ya dinao? (2)

1.8 Pelo ya ga Desiree e ne e tladiwa boitumelo ke eng? (2)

1.9 Tlhalosa dipolelo tse:

(a) Mmatla sa gagwe o se bone. (2)

(b) O mpotse tsa kwa ke tswang, tsa kwa ke yang ga ke di itse. (2)

1.10 O akanya gore tiro ya go tlhakanya dinatifisi e ne e kgoreletsa Desiree jang go tshameka kgwele ya dinao jaaka a ne a batla? Ntsha dintlha di le pedi. (2)

1.11 Tlhalosa ka botlalo se se dirileng gore Desiree a feleletse a kobilwe mo tirong. (4)

1.12 Naya dintlha di le pedi tse di supang gore tota Desiree o ne a sa ikobonye fa go tla mo go tsa boditšhabatšhaba. (2)

1.13 Ke lesego lefe le le tletseng Desiree ka dingwaga tsa 1996 le 1997? (2)

1.14 Naga ya Aforikaborwa e ne ya itemogela eng fa mme Ellis e le mokapoteni wa setlhopha sa naga ka ngwaga wa 2000? (1)

1.15 Motho o ka itshedisa jang ka kgwele ya dinao? Ntsha dintlha di le pedi. (2)

30 maduo

IEB Copyright © 2021

KAROLO B TSHOSOBANYO

POTSO 2

Buisa tema e e latelang, mme morago o e sosobanye ka dintlha di le tlhano FELA tse di tlhalosang ka fa tlhakatlhakano ya maemo a bosa e amileng matshelo a batho ka teng. Palo ya mafoko e nne a le **60–70**.

Ke eng fa dilo di tlhakatlhakana jaana?

Maemo a bosa a paka ya dikgakologo monongwaga a farologane le a dingwaga tse dingwe mo nageng ya Aforikaborwa. Serame se se tseneletseng se aparetse naga yotlhe. Dipula tsa merwalela, diphefo tse di maruru le difako tse di boitshegang di sotlaka baagi. MaAforikaborwa otlhe a amilwe bobe ke motlakase o o sa kgoneng go emelelana le bosa ba mofuta o. Batho ba ba utlwisang botlhoko thata ka ba ba nnang mo matlong a mekhukhu a a seng bothitho e bile a nela fa go le pula. Dingaka kwa bookelong ba Chris Hani Baragwanath, ba ne ba patelesega go tswelela pele ka karo ya molwetse ba dirisa mabone a megala ya bone ya letheka, morago ga fa motlakase o se na go ineela. Batho ba Modimo ba tshwere mala ka matsogo ba ipotsa gore ba tla raya ba masika ba reng fa ba ka papelwa ke go boloka botshelo ba molwetse yoo. Ka Modimo a sa je nkabo, a pholosa motho wa ona. Mebila ya Gauteng e nyeuma ka batho ba ba se nang magae, ba tlhoka le fa ba ka latsang tlhogo gona. Serame se felela mo go bona ka ba robala mo mebileng ka dikhatebokoso, le ka fa tlase ga maborogo. Le fa gona re ka ipotsa gore a batho ba ga ba na masika kgotsa ona malapa a ba tsholetsweng mo go ona, se segolo ke gore re ba gopole fa dilo di tlhakatlhakana jaana. Bontsi ba masea bona ga bo falole; ba bolawa ke go tlhoka kalafi, serame, dipula le tlala. Bongaka ba puso bo a tlhaela, mme ga bo ba fitlhelele; serame se ba tlhasela kwa magaeng a a sa agegang sentle; ka ntlha ya dipula tse di sa feleng, batsadi ga ba kgone go selasela dikgong tsa go gotsa molelo gore ba ba thuthafatse. Bagolo ba utlwa botlhoko thata fa go nna jaana, mme ba nna le kgatelelo ya maikutlo, bangwe ba lwala madi a matona ka tota dilo tse di diragalang di ba gakgamatsa le go feta. Ba amiwa segolo ke bana ba ba mo mebileng le batho ba ba gwebang ka mabele ya bona. Dilo tse ruri di utlwisa botlhoko.

[Motswedi: Mathekga D. P. (2018) *Setswana Tota Mophato wa 7.* Shuter and Shooter: Johannesburg]

10 maduo

IEB Copyright © 2021

KAROLO C MABOKO

POTSO 3 LEBOKO LE LE IPAAKANYEDITSWENG

AFERIKA

Lefatshe leno le lentle jang!
Le makhubu, ee le dipala.
Le ditlharetlhare le majang;
Dikgama, dikgokong, diphala
Phologolo tsotlhe tsa naga,
Kgatwane, kgwathe le dinoga
Digagabi di ilang mariga,
Di kaila fela mono Aferika

Lefatshe le ke mosetsana,
Moratwa a thaka tse dikgolo,
Ntswa fela a le mmala motshwana,
Mmala o o bosulabogolo.
Selefera ke meno a gagwe
Gouta ke marinini a gagwe;
Taemane dinala tsa gagwe;
Tsotlhe tse di mono Aferika.

Lefatshe leno la meriti;
La thunya di methalethale;
La dinoka di emang sesiti,
Di ikgarakgarang jaaka tlhale
Ke lefatshe la matlhomola,
Ruri fa go le latlhafula,
Fa dinku le podi di fula,
Diruiwa tsa mono Aferika

Aferika, fatshe la letsatsi
Le phatsimang ngwaga fela otlhe:
Aferika lefatshe la metsi
A masetlhana nokeng tsotlhe.
Lefatshe leno ke la temo
Lefatshe leno ke la kgomo
Lefatshe leno ke la khumo
Tse di bonwa mono Afrika

Lefatshe leno le lentle jang!
Le makhubu, ee le dipala,
Le ditlharetlhare le majang
Dikgomo, dikgokong, diphala,
Phologolo tsotlhe tsa naga,
Kgatwane, kgwathe le dinoga,
Digagabi di ilang mariga
Di kaila fela mono Aferika.

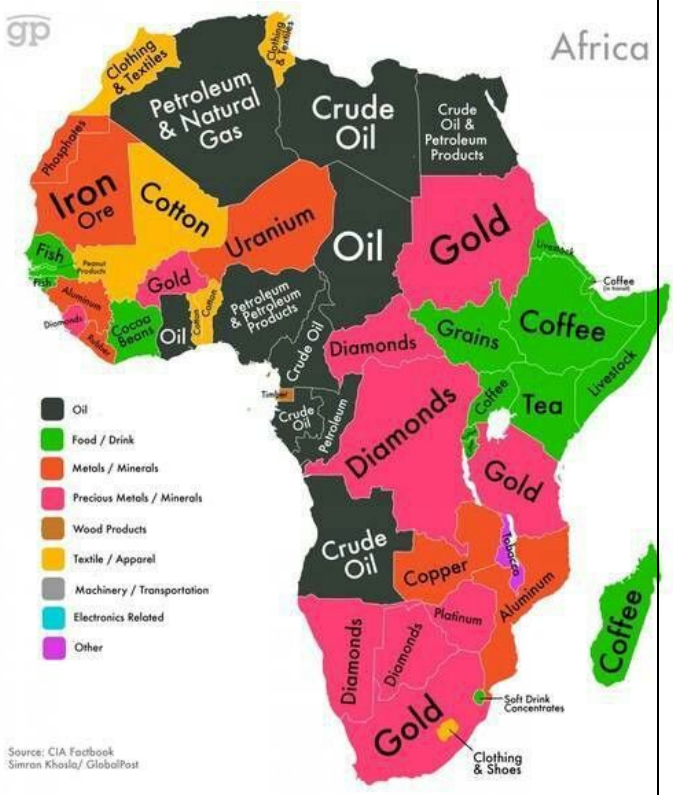

[Motswedi: <https://za.pinterest.com/pin/306385580881203792>]

[Mokwadi: L. D. Raditladi] [Motswedi: Mothoagae, M. K. (2016) *Maboko a Setswana.* Hatfield: Nasou Via Afrika]

IEB Copyright © 2021

3.1 Leboko le le bua ka lefatshe lefe? (1)

3.2 Naya phologolo e le nngwe go tswa mo temaneng ya ntlha ya leboko le. (1)

3.3 Mo temaneng ya bobedi mmoki o tshwantshisa/bapisa Aferika le eng? (2)

3.4 Ke ponagalo efe ya poko e e mo moleng wa 5? (1)

3.5 Neela nngwe ya dimenerale tsa botlhokwa tse mmoki a buang ka tsona mo temaneng ya bobedi. (1)

3.6 Ke ponagalo efe ya poko e e mo meleng 13,14 le 15? (2)

3.7 Tlhalosa tse di latelang:

(a) Lefatshe la matlhomola (1)

(b) Lefatshe leno ke la kgomo (1)

3.8 Naya morumo wa temana ya bofelo ya leboko le. (2)

3.9 Dirisa mafoko a gago go tlhalosa mela 25–27. (3)

3.10 Naya molaetsa wa leboko le. (2)

3.11 Naya paka ya leboko le. Tshegetsa karabo ya gago ka dintlha di le pedi. (3)
[20]

IEB Copyright © 2021

POTSO 4 LEBOKO LE LE SA IPAAKANYETSWANG

PELO

Lorato lwa mmele wa me
Kgosikgolo matlhola-a-di-bona.
O ratwa ke dithwe tsotlhe.
O kukelwa godimo jaaka mae.
Motlotlegi botshelo ba motho;
Tsamao ya gago ke botshelo;
Tsamao ya gago ke boitumelo,
Ubauba ke tshele.

Kemo ya gago ke selelo,
Kemo ya gago khuranyo ya meno
Kemo ya gago ke loso,
Loso lefifi le le lentsho.

Ba teng barwarrago!
Sebete, makgafo le philo
Kgosi ya mmele e nngwe fela
Kgosi ke wena fela.

Leoto le a kgaoga motho a tshele;
Nko e a kgaoga motho a tshele;
Seatla se kgaoge motho a tshele;
Pelo e kgaoge motho a tlhokafale.

[Motswedi: Mathekga, D. P. et al. (2018), *Setswana Tota Mophato wa 12.* Shuter and Shooter: Johannesburg]

4.1 Pelo ke eng? (1)

4.2 Inola mela e mebedi e e nang le ponagalo ya poko ya tlhatlagano. (2)

4.3 Naya ponagalo ya poko e e mo meleng ya 11 le 12. (1)

4.4 Tlhalosa mafoko a:

(a) Dithwe (2)

(b) Matlhola-a-di-bona (2)

4.5 Naya sekapuo se se mo meleng ya 13–16. (1)

4.6 Naya molaetsa wa leboko le. (1)

[10]

30 maduo

IEB Copyright © 2021

KAROLO D THUTAPUO LE MELAWANA YA TIRISO

POTSO 5

5.1 Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso tse di e latelang.

> Monnamogolo Tladi e ne e setse e le molora fela, mosadimogolwana wa gagwe o ne a sa bolo go ikela badimong. O ne a a tle a eletse e kete Modimo a ka bo a setse a mo itseetse. Letsatsi mo go ena e kete dingwaga tse dintsi. O ne a tle a bue ka pelo a re: "Loso, nkamogele tlhe ke a go senka." Wai, matsapa a bophiri fela. O ne a lala a balabala ka pelo jaaka moloi e bile a sa tlhole a itse le gore o fa kae. Dilo tsa bogodi! Ramasedi – a poloko, mo utlwele botlhoko tlhe, kana tsotlhe di diragala ka ntlha ya thata ya gago.

5.1.1 Nopola letlhophileakaretsi mo temaneng e e fa godimo. (1)

5.1.2 Tlhalosa gore tiriso ya mogatlana /–ana/ e kaya eng mo polelong e:

"Mosadimogolwana wa gagwe o ne a sa bolo go ikela badimong." (1)

5.1.3 Fa go twe "Ramasedi a poloko" go tewa mang? (1)

5.1.4 Dirisa lefoko "molora" mo dipolelong tse pedi tse di farologaneng go supa bokao jo bo sa tshwaneng. (4)

5.1.5 Lefoko "mosadimogolo" ke leinatswako. Tlhalosa gore le bopilwe ka dikarolopuo dife. (2)

5.1.6 Dirisa lekopanyi "fela" mo polelong go supa fa o le tlhaloganya. (1)

IEB Copyright © 2021

5.2 Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[Motswedi: Ke boitlhamedi]

5.2.1 Leina "boikhutso" le bopilwe go tswa mo lediring lefe? (1)

5.2.2 Kwala bontsi ba leina "kgosi". (1)

5.2.3 Lefoko "nnete" ke karolo efe ya puo? (1)

5.2.4 Tlhalosa molaetsa wa papatso e. (2)

5.2.5 Inola leetsi go tswa mo papatsong, mme o tlhalose gore le etsa eng. (2)

5.2.6 Naya leitiri le le bonagalang mo papatsong. Itlhamele polelo ka leitiri le o le neileng. (3)

IEB Copyright © 2021

5.3 Sekaseka khathunu e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

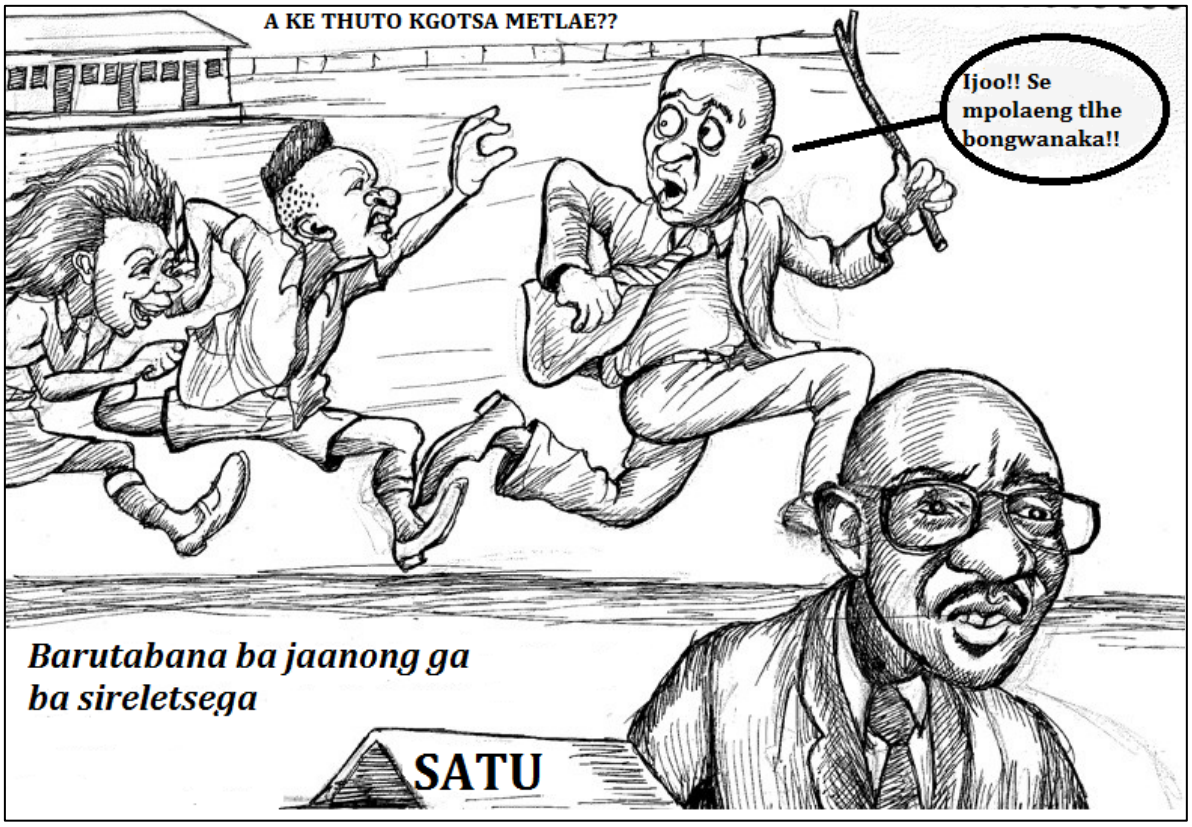

[Motswedi: <www.mmegi.co.bw>]

5.3.1 Sefatlhego sa monna yo o tshotseng thobane se supa maikutlo a a ntseng jang? (1)

5.3.2 Kwala lelatlhelwa go tswa mo khathuning. (1)

5.3.3 Lefoko le le ntshofaditsweng mo polelong e e fa tlase ke karolo efe ya puo?

"Se mpolaeng tlhe **bongwanaka**." (1)

5.3.4 Lefoko "kgotsa" ke karolo efe ya puo? (1)

5.3.5 Itlhamele dipolelo di le pedi tse di nang le matlhaodi go ya se o se bonang mo khathuning. (4)

5.3.6 Tlhama polelo e le nngwe e e nang le letlhalosi la mokgwa ka sengwe se o se bonang mo khathuning. (2)

30 maduo

Maduo otlhe: 100

IEB Copyright © 2021